ПОДКАРПАТСКЕ Т-ВО ХОВУ И ПРОДАЖИ ДОМАШНОГО СКОТА
ТЕЛЕФОНЪ ч. 114. ВЪ УЖГОРОДѢ. УЛ. ТЕЛЕКИ ч. 14.

Выданя для поднесення скотоводства ч. 1.

Поднесення Скотоводства

НА ПОДКАРПАТСКОЙ РУСИ.

Рефератъ выголошенный инспекторомъ земледѣльского Реферату цивильноѣ Управы Подкарпатскоѣ Руси, п. Йосифомъ Маржиномъ, на собранію ховноѣ секціи Руського Земледѣльского Товариства „Сѣльский Господарь" въ Мукачевѣ дни 2. лютого (февраля) 1921.

Коштомъ Подкарпатского Товариства хова и продажи домашного скота въ Ужгородѣ, ул. Телекія ч. 14.

УЖГОРОДЪ
Книгопечатня Акціонерного Товариства „Уніо",
1921.

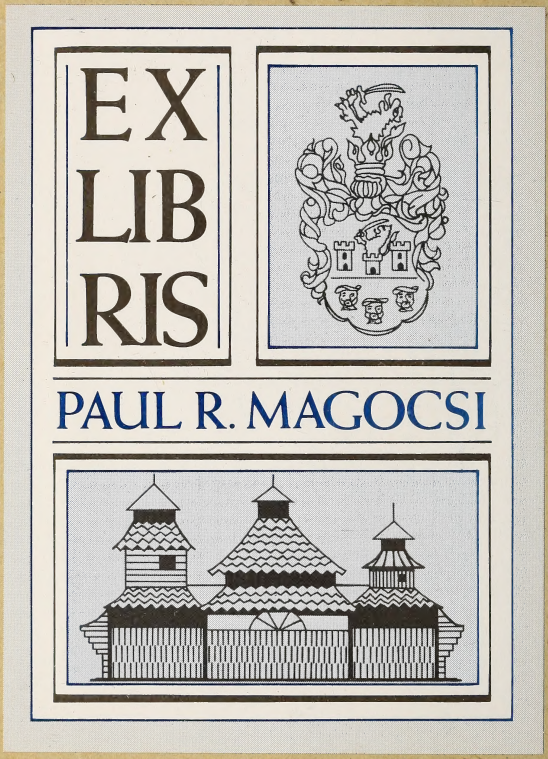
EX
LIB
RIS
PAUL R. MAGOCSI

Вступне слово.

Подкарпатске Товариство хову и продажи домашного скота въ Ужгородѣ оснувалося въ дни 17. вересня (сентября) 1920. р. помочею министеріи земледѣля въ Празѣ и земледѣльского реферату цивильноѣ Управы Подкарпатскоѣ Руси въ Ужгородѣ.

Спо̂льниками Товариства е:

1. Краевый Союзъ сѣльско-господарськихъ (земледѣльскихъ) кружковъ, который зорганизуеся изъ Руського Земледѣльского Товариства „Сѣльский Господарь“;

2. Краевый Кооперативный Союзъ;

3. Чеське Земледѣльске Товариство хову и продажи скота въ Празѣ;

4. Словеньске Скотоводне Дружество въ Братиславѣ.

Товариство е зареєстроване у Седріи въ Берегсазѣ, а його цѣлею купувати и продавати скотъ, и старатися, щобы скотоводство въ краю поднималося та щобы земледѣльцямъ на Подкарпатской Руси скотоводство оплачувалося, бо скотоводство на Подкарпатской Руси е головнымъ маеткомъ земледѣльцѣвъ.

Статутъ Товариства постановляе, якимъ способомъ мае Товариство тоту цѣль сповнити.

Товариство стараеся такожъ, щобы кожда громада мала доброго расового буяка такъ, щобы скотоводство на Подкарпатскоѣ Руси не упадало.

Товариство устроюе и буде въ той цѣлѣ устроювати торги на годованый скотъ съ преміями и безъ премій, а познѣйше буде устроювати окремѣ курсы про торговлю скотомъ и годованя скота, про молочное господарство, кормленя скота и т. д.

Свою цѣль хоче Товариство осягнути такожъ поучаючими книжечками и брошурами.

І тому выдае отсю першу брошуру въ надѣѣ, що она не одному земледѣльцеви дасть пораду и науку.

Товариство просить, щобы земледѣльцѣ звертались до него въ справахъ торговлѣ скота и годованя скота зъ полнымъ довѣріемъ.

Товариство мае надѣю, що въ хосенной и совѣстной працѣ зъеднаеся зъ всѣми земледѣльцями, котрѣ порозумѣють, що только праця и наука може дати имъ и цѣлому краеви щастье и богатство.

Товариство просить земледѣльцѣвъ, котрѣ сесе розумѣють, щобы въ одно зъ нимъ трудилися и своеѣ помочи и довѣря ему не одмовили.

Подкарпатске Товариство хову и продажи домашного скота въ Ужгородѣ.

Торги на ховный (годованый) скотъ.

Подкарпатске Товариство устроюе въ соглашенію съ Земледѣльскимъ Рефератомъ цивильноѣ управы Подкарпатскоѣ Руси слѣдуючѣ торги на ховный скотъ, буяковъ:

1) 30. марта въ Хустѣ съ нагородами за цѣну 17.280 кор. чсл.

2) 11. априля въ Мукачевѣ;

3) 20. априля въ Берегсазѣ;

4) 14. априля въ Ужгородѣ;

5) 25. априля въ Великомъ Севлюши;

6) 18. и 19. априля въ Тячевѣ;

7) 18 априля въ Раховѣ;

8) 9. мая въ Мукачевѣ;

9) 9. мая въ Ужгородѣ.

На всѣхъ тотыхъ торгахъ буде товариство купувати для селъ (громадъ) буяки такоѣ расы (файты), яка въ се-

лѣ потрѣбна. Кожде село, котре буяковъ потребуе, мае прислати на тоты торги своихъ повномочниковъ съ грошмы, щобы буяковъ выбрали и одъ Товариства купили.

Земледѣльцѣ, у которыхъ е способны буякы, можутъ пригнати ихъ на тотѣ торги, а Товариство буде одъ нихъ купувати для селъ, котрѣ пришлютъ полномочниковъ. На всѣхъ тотыхъ торгахъ буде урядувати державна лицептуюча комисія и буде купленыхъ буяковъ затверджувати.

На всѣ тотѣ торгы пришле земледѣльскій Рефератъ Подкарпатскоѣ Руси свого делегата, котрый буде признавати селамъ подпоры (субвенціи) на то, щобы села годнѣ були достати буяковъ туньше.

Тотѣ торги е на то, щобы улекшити селамъ добрыхъ буяковъ туно купити, а земледѣльцямъ, котрѣ маютъ буяковъ на продажъ, ихъ легко и добре продати.

Подкарпатске Товариство хову и продажи домашного скота въ Ужгородѣ.

Поднесеня хову скота въ Подкарпатской Руси.

Рефератъ старшого земледѣльского инспектора Йосифа Маржака, выголошеный дня 2. лютого (февраля) 1921 року въ Мукачевѣ на собранїи ховноѣ Секцїи земледѣльского Товариства „Сѣльский Господаръ".

Напрямъ рольничого господареня въ первой мѣрѣ залежнимъ есть одъ природы. Вже оденъ поглядъ на карту Подкарпатскоѣ Руси учить насъ, який напрямъ рольничого господареня природа намъ призначила. Цѣла полуночно-сходна границя тоѣ наймолодшоѣ части нашоѣ републики вытворена е карпатскими горами, котрыхъ одгалуженя и подгбре забирають бо́льшу часть Подкарпатскоѣ Руси. Въ тойто горской части тутешного края буде въ рольничо́мъ господареню на першомъ мѣстѣ ховъ скота. Выгодувати собѣ на своихъ поляхъ, котрѣ суть высоко положенѣ, хотьбы лишъ про свою родину достаточну сколькость хлѣба, е и буде для нашого хлѣбороба тяжкимъ. Але за то на тутешныхъ полонинахъ найде нашъ скотъ въ лѣтѣ досить добру пашу. На ярь и осѣнь можно и въ низше положеныхъ частинахъ нашоѣ ролѣ найти досить легло зъ нынѣшныхъ корчоватыхъ поростовъ або зъ зарослыхъ занедбаныхъ пасовискъ достаточно пашу, якъ такожъ и на зиму заховати зъ нихъ потрѣбну сло́лькость сушеноѣ паши. Коли худобный житель тыхто горскихъ краинъ зверне своѣ всѣ стараня и увагу на ховъ скота, або такожъ постараеся, щобы зобрати потрѣбну пашу для того най-

большого его маєтку, то онъ спознає за кôлька лѣтъ, що за вымѣну своихъ плодовъ изъ скота скорше достане хлѣбъ и одѣжъ для своєѣ родины, якъ колибы онъ сѣявъ зерно. Въ гôрскихъ долинахъ и рôвнинахъ полудневоѣ части нашого краю суть лучшѣ услѣвя для управы зерна и иншихъ ростинъ господарскыхъ и тамъ має ховъ скота дуже великое значѣне. Кромѣ мочаръ є больша часть тоѣ ровнины що року разъ або и кôлька разовъ заливана водою рѣкъ — якѣ хлѣборобъ є змушеный оставляти на луки и пасовиска. А въ богатыхъ але узкихъ долинахъ будуть завсѣгды близкѣ гôрскѣ пасовиска змушовати рôльника, щоби ихъ добре уживъ для хову скота.

Кромѣ сего не треба забути, що и два найважнѣйшѣ услôвя природнѣ землѣ и пôдсоня суть для хову скота передовсѣмъ прихильнѣ. На самôй границѣ є вправдѣ пасовиска на убогой зъ пѣсковця повсталой ролѣ, але за то велика частина оставшихъ горскихъ пасовискъ находиться на богатой або що найменше на доброй ролѣ вулканичного походженя. Въ рôвнинахъ є богата, товста намулова земля. Але коли природа подекуды поскупила намъ своѣми земными дарами, то знова сей недостатокъ нагородила она намъ вповнѣ богатыми опадами дощевыми, котрѣ є такъ потребнѣ для пасовискъ, лукъ и пашѣ. Подкарпатска Русь є въ опады дощевѣ на цѣлôмъ своѣмъ просторѣ дуже богата, а въ пограничнôмъ своѣмъ пасѣ найбогатшою частею цѣлоѣ републики.

Але и самѣ односины господарскѣ мають великий вплывъ на поширеня хову скота. Що до величины то на Подкарпатской Руси переважають

газдовства найменьшѣ и малѣ. Такѣ найменшѣ и малѣ газдовства у всѣхъ культурныхъ краяхъ причиняють ся до поширюваня хову скота. По роздѣлѣ паньскихъ земель выйде по троха той станъ на добро середныхъ газдовствъ, але то не буде въ такôй мѣрѣ, щобы могло выйти на шкоду хову скота, а противно можно очѣковати, що се причиниться до пôднесеня якости скота. Кромѣ малого вымѣру господарствъ буде впливати на пôднесеня хову скота ще й то, що рольникови буде уможливено въ лѣтѣ послати часть свого скота на полонину. Тѣ добрѣ природнѣ услôвя для хову скота выказалися найлучше при численю скота. Такъ въ роцѣ 1911 начислено на нынѣшной земли Подкарпатской Руси 243.622 штукъ рогатого скота и 170.005 овець. Коли перечислимо се, то на 1000 горожанъ приходить около 405 штукъ рогатого скота и 283 штукъ овець. Въ роцѣ 1910, то есть о оденъ рôкъ скорше, при обчисленю въ Чехахъ припадало на 1000 ческихъ горожанъ тôльки 337 штукъ рогатого скота и 59 штукъ овець. Мимо сего, що ховъ скота въ Чехахъ не бувъ такъ розширеный якъ на Подкарпатской Руси—всежъ таки въ Чехахъ ôнъ бувъ далеко бôльший (интензивнѣйший, що видко зъ того, що на 1000 горожанъ въ Чехахъ припадало 165 коровъ (дойниць) а въ Подкарпатской Руси 175 дойниць — отже майже рôвне число. Свиней начислено въ роцѣ 1911 въ Подкарпатской Руси 87.928 штукъ — отже на 1000 горожанъ припало 146 штукъ, въ Чехахъ 149 штукъ. Число те свѣдчить про бôльшу управу бараболѣ, кендерицѣ и т д., нѣжъ про управу пашныхъ ростинъ и пасовискъ. Не є выключене, що и у насъ

въ короткомъ часѣ можна буде поднести ховъ скота и що мы не будеме мусѣти встыдати ся за себе передъ рольниками прочихъ краѣвъ нашоѣ републики. И длятого мусиме взятися до спôльноѣ працѣ. Всѣ уряды, суспôльность, поодинокѣ рольничѣ организаціи и всѣ рольники мусять йти рука въ руку и собѣ взаѣмно помагати. Лишъ тодѣ пôднесеме ховъ нашого скота а тымъ самымъ и намъ буде лекше жити.

Ховъ скота є на Словаччинѣ и въ Подкарпатской Руси управленый XII. артикуломъ угорского закона зъ р. 1894., голова III., о пôльномъ готподарствѣ и пôльной полиціи и розпорядками до тогото закона. Законъ сей розтягаѣся на рогатый скотъ, вôвцѣ, свинѣ якъ такожъ и на ховъ коней лишъ зъ тою рôжницею, що въ тôмъ случаю большѣ части сего суть застереженѣ министерству рôльництва.

Для хову рогатого скота законъ сей узнаѣ три роды хову и роздѣлюѣ бувшу угорѕку землю на три ховнѣ округи. Въ такомъ одномъ окрузѣ може бути ужитый до загального розплоднюваня лишъ буякъ тоѣ расы, яку законъ для того округа призначивъ. Сей законъ не розтягаѣся на буяки, якѣ суть уживанѣ выключно для своихъ власныхъ розплодниць.

Перший ховный округъ червоно-таркастого рода бувъ означеный загальною ровниною около Бодрога, другий ховный округъ сивоѣ породы бувъ призначеный для цѣлоѣ бувшоѣ жупы марамарошскоѣ, для гористоѣ части давнѣйшоѣ жупы бережскоѣ, угочаньскоѣ и ужгородскоѣ, третый ховный округъ угорскоѣ бѣлоѣ породы бувъ

призначеный для рôвнины бережскоѣ и угочаньскоѣ жупы.

Тѣ законнѣ заряженя були лишъ въ головныхъ рамкахъ и кождый правосильний урядъ (жупный выдѣлъ) бувъ, по мысли сего закона, обовязаный постаратися о вырѣшеня якъ провадити ховъ. Сей урядъ мавъ також вести переглядъ надъ розплодниками Такѣ вырѣшеня набирали постановою министерства рôльництва правноѣ силы. Они були у всѣхъ жупахъ, котрѣ нынѣ творять Подкарпатску Русь и они будуть ужитѣ при тогорочной переглядцѣ розплодового матеріялу на яри.

Який вплывъ мавъ сей законъ на ховъ рогатого скота въ Подкарпатской Руси, видко є изъ слѣдуючоѣ таблицѣ:

(Смотры на стор. 13-ту).

До ховного роду худобы червонотаркастоѣ законъ зачисляе расы (файты) пинцгавску и бернскосѣменьску, до роду сивого: расы (файты) инцтальску и альбавску, але були уживанѣ такожъ розплодники монтафоньскѣ и шведскѣ, до роду угорского—бѣлого—угорский степовый скотъ.

При ховѣ овець розрожнювано розпорядкомъ закона двѣ расы, а саме расу роду мериньского и расу роду мѣшаноѣ вовны овець дôйныхъ, до котрыхъ зачисляно волоскѣ и цигая.

Обѣ сѣ расы не були територіяльно (ни полосы краю) роздѣленѣ. Зъ нарахованыхъ 170.005 овець було першоѣ расы мериньскоѣ 43.994, тобто 26%, другоѣ расы 110.513, тобто 65%—решта 9% належала до иншихъ расъ.

Жупа*)	Рôдъ червоно-таркастый		Рôдъ сивый		Рôдъ угорський		Иншѣ роды		Разомъ
	скôлькость	%	скôлькость	%	скôлькость	%	скôлькость	%	
Ужгородска .	13689	35%	5052	16%	1775	4%	17646	45%	38162
Бережска . .	8378	8%	30582	31%	40200	40%	19730	19%	98890
Угочаньска .	4568	17%	2778	10%	16560	58%	4197	15%	28102
Мараморошска	7909	10%	45200	58%	8917	13%	15179	19%	77205
Разомъ	34544	14%	83612	35%	67452	28%	56752	34%	242360

*) Числевѣ лишъ части, якѣ належать до Подкарпатскоѣ Руси.

Що до хову безрогъ говориться въ томъ зарядженю лишъ о розплодникахъ зъ роду домашнихъ монголиць.

Змѣненѣ жупнѣ управы хову и переглядy розплодниковъ назначають дальше найменьший и найстарший вѣкъ розплодниковъ, въ якомъ они можуть бути ужитѣ до розплоду и установляють на якъ великое число розплодниць повинна громада держати одного розплодника. То число вправдѣ означуе зъ горы самый ризпорядокъ, який каже, що кожда громада мусить мати на 40—70 коровъ одного буяка, на 45—60 овець одного барана, а на 30 льохъ одного кнороза. О заосмотреня, помѣщеня и ховъ самцѣвъ, котрѣ служать до загального ужитку, мае старатися громада. Коли громада сю свою повинность не виконае, постараеся урядъ при помочи окружноѣ полевоѣ господарскоѣ комисіи о потрѣбну скôлькость розплодникôвъ и ѣхъ держаня на кошть громады. Для переглядки розплодникôвъ мае по думцѣ закона въ кождомъ администраційномъ окрузѣ организоватися окружна полево-господарска комисія. Еѣ кругъ дѣланя постановляе законъ слѣдуючо:

1. переглядае, що року ховный скотъ по думцѣ згаданого закона.

2. Контролюе, ци въ громадахъ е достаточное число самцѣвъ,

3. стараеся дôстати недостаючѣ самцѣ,

4. дае свою гадку въ вопросахъ ужитя и роздѣленя спôльныхъ пасовискъ,

5. стараеся, щобы спôльнѣ пасовиска не були переповненѣ скотомъ,

6. выдае свою гадку про всѣ господарскѣ вопросы, якѣ ему повѣтовый або жупный урядъ предложить.

Ту окружну полево-господарску комисію творять: начальникъ округа (главнослужный), або його заступникъ якъ предсѣдатель, повѣтовый лѣкаръ ветеринарный, два члены, именованѣ жупнымъ рôльничимъ инспекторомъ и одновѣдно до великости повѣту 2 до 4 выбранѣ члены. Тыхъ членовъ мають выбирати жупнѣ зборы. Тому, що въ Подкарпатской Руси жупнѣ зборы до теперь не установленѣ, будуть тыхъ членовъ выбирати рольничѣ товариства (фаховѣ организаціи). На осмотреня розплодникôвъ бувъ одъ оголошеня того закона вызначеный терминъ при рогатомъ скотѣ 4 лѣта, а при нôвцяхъ и безрогихъ терминъ 2 рокôвъ. Той терминъ бувъ принайменьше въ богатшихъ краяхъ додержаный, такъ що передъ войною бувъ сей законъ, що до числа розплодникôвъ майже зовсѣмъ зхованый. Але обставины въ часѣ войны заборонили въ Подкарпатскôй Руси, где войовано, и яка завсѣгды належала до земель, котрѣ лежали въ полосѣ борьбы, перевести оттой законъ. А мы нынѣ бачиме, що въ селахъ не е въ загалѣ розплодникôвъ, бо що на одного буяка припадае въ селѣ 300 коровъ.

До розплоду можуть бути ужитѣ лишъ тотѣ самцѣ, котрѣ вже господарска комисія переглянула и узнала ихъ способными до розплоду. Тѣ самцѣ достають одъ комисіи приписанѣ свѣдоцтва (посвѣдки). Такий переглядъ мусить бути що року переведеный найпôзнѣйше до 15-го мая. Кождый властитель (власникъ) розплодника повиненъ зго-

лосити розплодника до сего перегляду найпôзднѣйше до кôнця януарія. Коли хтось по тôмъ часѣ купить (або иншимъ способомъ дôстане) розплодника, мусить сейчасъ по набутю зголосити его служновскому урядови, а въ мѣстахъ—мѣстскому урядови. Комисія для переглядки установлена окружною полево-господарскою комисіею складаеся:

1. зъ головно-служного, або его заступника якъ предсѣдателя,

2. зъ державного лѣкара-ветеринара,

3. зъ одного годовельника.

Кромѣ того мають рôльничѣ инспекторы право именовати до котроѣ небудь зъ тыхъ комисій свого заступника. Дальше е дозволено, щобы мѣсцева организація рôльнича (господарскт) выслала до комисіи своѣхъ двохъ заступникôвъ зъ дорадчимъ голосомъ. Кошты полученѣ зъ переглядкою покриваеся зъ оплатъ за переглядку, яку повиненъ платити кождый властитель розплодника. При переглядѣ уважаеся на будову тѣла, на вродженѣ (дѣдичнѣ) хибы або такѣ хибы, якѣ роблять самця нездôбнымъ до скоку, на вѣкъ, здоровля и на расу (файту) розплодника. Розплодники зъ вроджеными ганчами (хибами) и неодповѣдаючѣ приписаной расѣ (файтѣ), мусять бути въ хову выдученѣ. При тôй переглядцѣ мае служити якъ мѣрило розпорядокъ министерства рôльництва зъ р. 1894, ч. 48 000. Той розпорядокъ цѣлкомъ добре передвиджуе, що зъ початку не буде можно дôстати потребноѣ скôлькости розплодникôвъ безъ ганчѣвъ. Дальше говорить той розпорядокъ, щобы комисія для переглядки була при вылучуваню розплодникôвъ изъ хову уваж-

ною; щобъ клала острѣйшѣ условя розплодникамъ того хову, який е вже больше розвиненый, якъ для хову, який ще не розвинувся. При угорскôмъ степовôмъ скотѣ належить въ першой мѣрѣ звертати увагу на способность до роботы, потомъ на способность до опасу; при лучшихъ ховахъ на широкое чоло, коротку голову, одповѣдну грубôсть рога до его довгости и рôвный хребетъ. При скотѣ интальскомъ и альгавскомъ належить дбати въ першôй мѣрѣ про то, щобы своѣмъ выглядомъ бувъ подôбный до роду, зъ якого походить и щобы мавъ певный але не грубый кôстякъ. При ховахъ, якѣ вже поступили въ передъ, уважати на се, щобы буяки мали гарну, симетричну голову, короткѣ не дуже грубѣ роги, ровный, довгий и гнучкий (податливый, еластичный) каркъ достаточноѣ ширины, одповѣднѣ сильнѣ ноги и мягку легкоподатливу кожу. Розплодники червонотаркастѣ дѣляться на роды: пинцгавский и сименскобернский.

Пинцгавскѣ розплодники мають мати въ першой мѣрѣ ознаки роду, зъ якого походять и не можуть бути изъ звисаючимъ великимъ животомъ и бѣлою головою. При большихъ вымаганяхъ належить дбати про форму (будову) головы, довгость карку и якость кожи. Розплодникн бернско-сименьскѣ мусять мати въ першой мѣрѣ сильный костякъ и повне тѣло. При дозрѣльшомъ ховѣ належить дбати про то, щобы розплодники мали широкий, довгий, податливый (еластичный) каркъ, доброе, широкое поставленє нôгъ, легку (и пропорціональну) голову, сильный каркъ, малѣ жовтѣ роги и гнучку кожу. Барву поручаеся переходну изъ червоноѣ

до ясно-жовтоѣ. При переглядѣ барановъ розрожняе розпорядокъ: 1) бараны расы мериносовъ, у котрыхъ жадае великого тѣла, широко розставленыхъ ногъ и достаточно густоѣ вовны, такій баранъ не може мати голоѣ головы и голого живота; 2) бараны мѣшаноѣ вовны: той родъ ховаеся больше для молока чимъ для вовны; такѣ бараны мусять мати больше тѣло и широкий хребетъ. Той родъ до котрого зачисляе розпорядокъ валашки и цигайки, надаеся добре для малоземельныхъ рольниковъ. Бараны цигайокъ мають мати чорну голову и ноги, все проче мае бути цѣлкомъ бѣлое У кнорозовъ жадае ся добрый вимѣръ туловъ, довгий ровный хребетъ, широкѣ округлѣ крижѣ, сильнѣ ноги — въ лопаткахъ и стегнахъ мясистѣ. Тотѣ розплодники, котрѣ зостали признанѣ якъ добрѣ, достануть свѣдоцтво и значки. То свѣдоцтво е важное тôлько про ту громаду, на якоѣ имя зостало выставленое и линѣ до часу переглядки слѣдуючого рока. Коли комисія мае подозрѣня, що хтось уже узнаного нездатнимъ до розплоднюваня самця —дальше уживае до розплоднюваня, тодѣ она може зарядити кастрованя (чищеня) сего самця. Противъ того рѣшеня комисіи можно одкликатися до жупного уряду. Въ селахъ, въ котрыхъ по думцѣ розпорядка мае держатися розплодники, громадское представництво роздѣлюе выдатки хову ч годованя сего розплодника на поодинокихъ годовцѣвъ. При томъ роздѣлѣ береся подъ увагу скольксть самиць у поодинокихъ газдовъ. За точный и справедливый роздѣлъ е представництво громады одвѣчальное. Проти роздѣлу можно одкликати ся до служновского уряду. Представництво мае право

за скоки самцѣвъ брати заплату, яку можно ужити лишъ на выдатки полученѣ зъ удержанямъ розплодника. Выдатки и доходы тѣ мае громада вырахувати оддѣльно одъ иншихъ сѣльскихъ доходовъ. Кождой громадѣ мае означити ся способъ кормленя розплодниковъ, сколькость денноѣ пайки (денного корму), якъ такожъ и того, хто е за доброе держаня розплодника одвѣчальнимъ. Переступства противъ сего закона караеся большими карами. Е караный власникъ самця, котрий безъ свѣдоцтва перегляду до розплоднюваня пускае, або разомъ зъ чужими розплодницами на пасовиско выганяе. Такожъ и власникъ самицѣ е караный, коли онъ самця безъ свѣдоцтва до своихъ самицъ ужие.

То все говорить законъ. Противъ того закона бувають часто зо стороны рольниковъ менше або больше оправданѣ закиды. Такъ пр. говорить ся, що законъ дае урядови за велику свободу и силу противъ рольника. Що комисія для перегляду складае ся зъ трохъ членовъ, зъ котрыхъ два суть державными урядниками а только оденъ годовникъ; або коли громада не постарае ся въ часъ о розплодника, мае урядъ право выстарати ся о него на рахунокъ громады. До сего згадаю, що министерство рольництва працюе теперъ на основѣ нового годовельного закона, котрый буде важнымъ и для Подкарпатскоѣ Руси. Той новий законъ певне признае больше права годовцямъ, якъ се признае до теперь важный законъ угорский. Онъ напевно возьме подъ увагу повысше сказанѣ слова тутешныхъ годовцѣвъ. Було уже нашимъ старанемъ на той рокъ запобѣчи тымъ нарѣканямъ на урядъ и для-

того було рольничимъ кружкамъ признано право высылати до кождоѣ лиценційноѣ комисіи своихъ двохъ заступниковъ зъ дорадчимъ голосомъ. Якъ мы вже повысше сказали, новый законъ поробить деякѣ змѣны на користь годовцѣвъ. Але не можеме забути и на се, що богато залежить на томъ, якъ законъ въ практицѣ переводить ся и то такъ зо стороны уряду, як и зо стороны годовцѣвъ.

Нынѣ не може статися, щобъ урядъ уживавъ закона на некористь рольниковъ, такъ якъ то було за часовъ мадярскихъ. Се ставало ся головно при доставлюваню розплодниковъ на кошты громады. Я переконаный, що нашѣ уряды зроблять все, щобы сей законъ переводивъ ся лишъ для добра тутешного народа. Такожъ и самъ народъ повиненъ зрозумѣти, якѣ користи зъ того закона мае и послѣ сего самъ його повиненъ выконувавъ. Богатьомъ громадамъ буде певно тяжко сейчасъ першого року выстарати ся о потрѣбну сколькость одповѣдныхъ розплодниковъ, ци то з браку гроша, ци зъ браку одповѣдныхъ стаень, корму и т. д. Зъ другоѣ стороны мусиме запамятати собѣ якѣ великѣ страты будеме мати, коли забракне у насъ буяковъ. Богато коровъ остане незаплодненыхъ, не дадуть телятъ, а тимъ самымъ и молока. А ци така господарка може принести користи для газды?

То э такожъ важное и для свиней и овець. Коли мы се зважиме, то переконаеме ся, що лучше дати большу сколькость гроша на закупно розплодниковъ, якъ потомъ тратити далеко больше гроша. Ровножъ с потрѣбнымъ, щобы громада большу увагу звертала на держаня и кормленя розплодника, позаякъ лишь добре годованѣ розплодники можуть выконати то, чого мы одъ нихъ жадаеме и лишь тодѣ можутъ бути ужитѣ

на довший часъ. Памятайме, що выдатки полученѣ зъ добрымъ ховомъ вернуть ся намъ зъ зыскомъ. Розплодники, коло котрыхъ будеме добре ходити, довше вытримають и мы будеме мати изъ нихъ довшу користъ. Добрымъ ходженямъ коло розпкодника заощадиме много гроша, бо не будеме мусѣти такъ скоро старати ся о нового, дорогого розплодника. Належить еще додати, що громады, въ котрыхъ поодинокѣ господарѣ держать приписаное число розплодниковъ, не суть з'обовязанѣ держати спольныхъ розплодниковъ. Власники розплодниковъ мають тодѣ право брати оплату за пропущеня розплодниковъ.

Ботато зъ тутешныхъ годовцовъ чекають поправы тутешного хову одъ довозу ушляхотненыхъ буяковъ зъ иншихъ частей републики або зъ чужины. Тѣ очѣкованя суть оправданѣ лишь въ певноѣ мѣрѣ. Належить памятати, що буяки, котрыхъ бы сюда привезено, выросли въ иншихъ господарскихъ а въ части и климатичныхъ условяхъ. Коли привеземе сюда молодого буяка шляхотноѣ расы хочби зъ Чехъ або Моравъ и будеме ховати его въ тутейшихъ звычайныхъ обставинахъ, то онъ стратить цѣлкомъ певно въ короткомъ часѣ своѣ добрѣ стороны (власности). Онъ достане велику грубу голову и дуже великѣ роги и не выкаже анѣ въ малой части такоѣ силы розплоду, яку бувбы мавъ у своѣй родной краинѣ. Кождый лѣпший буякъ домашного власного хову перевысшивъ бы его такъ що до будовы (формы) якъ и практичности. Привезеный буякъ бувъ въ дома звиклый на найкрасшое кормленя а тутъ мусѣвъ бы вдоволити ся кормомъ о много горшимъ такъ що до сколькости якъ и якости. Тамъ бувъ звыклый на воздушну, богату въ свѣтло, выгодну стайню, а тутъ буде въ тѣтной, недоброй стайнѣ, або буде ходити на

насовиско въ часъ непогоды. Бувша мадярска влада спроваджувала первориднй розплодовый матеріялъ изъ чужины. Она дбала цѣлком слушно про се, щобъ такий розплодникъ доставъ ся до рукъ такого годовця, який бы хочъ въ приближеню давъ такий кормъ и прочое, на якѣ розплодникъ бувъ въ дома звыклый. Доперва одховокъ одъ него достававъ ся въ руки середного рольника. Але мадярска влада забувала на климатичнѣ условія. Привозила буяки бернско-сѣменьскѣ и пинцгавскѣ до угорскихъ ровнинъ, якѣ вправдѣ дали своему потомству добрый розвитокъ, але дойность у нихъ впала. Одиноко добрымъ бувъ довозъ горноинтальского розплодового матеріялу до державныхъ добръ на Свалявѣ и Низших Верецкихъ.

Коли хочеме мимо сего часть розплодниковъ изъ чужины спровадити, то мусиме выбирати штуки цѣлкомъ дозрѣлѣ. На дозрѣлѣ звѣрята змѣна житьевыхъ односинъ не такъ зле дѣлае, якъ на штуки, якѣ доперва розвивають ся. Ровножъ мусиме дбати про се, щобъ привезенѣ штуки прийшли що найменьше въ подобнѣ житьевѣ услôвя, въ якихъ выросли прим. изъ ровнинъ до ровнинъ, изъ горъ до горъ, а въ кождомъ разѣ постарати ся для нихъ о достаточну пашу.

Ровножъ не радилобы ся въ нынѣшныхъ часахъ спроваджувати барановъ; найвыстше можнабы числити ся зъ малымъ довозомъ барановъ сходнофризкихъ для молочныхъ овець и то лишъ для добрыхъ обставинъ. Ще меньше є пожаданымъ довозъ ушляхотненыхъ англійскихъ кнозоровъ або нѣмецкихъ племенъ. Тутешна домашна раса (файта, сортъ) монголица одповѣдае еще найлучше тутешнымъ односинамъ.

Зъ довозомъ розплодниковъ є тѣсно звязано и питаня заведеня новыхъ племенъ. У рогатого скота є то

питаня (вопросъ) дуже обмежено закономъ, котрый постановляе для кождоѣ громади родъ (файту) розплодника. Въ межахъ тогото закона розходить ся лишъ о замѣну расы (файти) пинугавскоѣ — сименско-бернскою або противно. Е неоспоримо, що раса (файта) сименско-берниска буде поширювати ся въ некористь расы (файты) пинугавскоѣ и то изъ богато причинъ. Першою причиною е недостатокъ буяковъ пинугавскихъ, другою поширеня симене-берискоѣ расы на Словенску, Моравахъ и Чехахъ а тымъ самимъ и приноровленя ся до того. Третою причиною поширеня расы (файты) сименеко бернскоѣ буде то, що Галичина, яка годуе сименско-бернску расу (файту), буде одъ насъ купувати той родъ. Се може статися допервa по упорядкованю таможныхъ односинъ. Очѣкованый новый законъ правдоподобно допустить и большу можность выбору племеня, почомъ правдоподобно буде родъ сименско-бернский поширюватися на шкоду рода угорско-степового а можливо, що и на шкоду рода сивого. Буде конче потребно въ тыхто перемѣнахъ поступати дуже обережно, позаякъ всѣ три напрямы, а саме пинугавский, угорский и сивый е далеко скромнѣйший одъ сименско-бернского и приноровленый не лише до климату, але и до ролѣ и господарства. Постепенное поширюваня тогото найбольше одновѣдаюяого роду е звязано тѣсно изъ постепеннымъ полѣпшованьомъ корму и хову стаенного. У овець и свиней змѣна роду не е вправдѣ установлена закономъ, але и тутъ буде добре хочабъ лишъ на початокъ, придержуватися выпробованыхъ и за добре узнаныхъ племенъ. То мае передовсѣмъ вартость при ховѣ свиней. Ховъ ушляхотненыхъ родовъ свиней можно провадити лишъ выѣмково тамъ, где можно уладити ихъ розвитокъ такъ, якъ ихъ ховъ вымагае. Належить

намъ и на се уважати, що ніякий родъ домашнихъ звѣрять, котрѣ тутъ ховаютгся, не подлягае такъ скоро заразамъ, якъ скотъ довезеный.

Еще большихъ успѣховъ при поднесеню хову скота дойдеме двома лекшими якъ такожъ и тунщими способами поднесеня. Первымъ способомъ є сумлѣнный выборъ ховныхъ звѣрять и то не лишъ розплодниковъ, але и розплодниць. Другимъ способомъ є постепенное полѣпшоване житьевыхъ условій хованыхъ звѣрять. Доки не постараемеся о добре пасовиско або о достаточну скольксть пашѣ на цѣлый рокъ, о одновѣднѣ стайнѣ, або що найменьше о частинну охорону звѣрять на пасовиску въ часѣ непогоды, доти не поможе ани доборъ ховныхъ звѣрять, ани довозъ розплодниковъ. Сталѣ пасовиска и луки въ Подкарпатской Руси занимають 12% цѣлого простору земель, тобто въ порівнаню до орноѣ ролѣ, котра творить 26% цѣлоѣ землѣ, процентъ буде великий. Той процентъ пасовискъ збольшуеся еще лѣсными пасовисками, якѣ занимають послѣ здогаду менше-больше только величины, якъ и сталѣ пасовиска. Кромѣ сего одна четвертина орноѣ ролѣ є залишена у насъ облогомъ, який мы уживаеме на пасовоско. И для-того майже незрозумѣлымъ є тверджения, неначебъ тутъ хованый скотъ не мавъ достаточноѣ сколькоста пасовискъ и пашѣ. А мимо сего є такъ. Велика частина пасовискъ є въ такъ убогомъ станѣ и такъ занедбана, що не дае анѣ четвертоѣ части доходу, який бы могла дати колибъ була хочъ мало правильно управлена. Отже питаня управы пасовискъ належить до питаня поднесеня хову скота. Безъ добрыхъ поживныхъ пасовискъ не буде доброго хову скота. Знищеньемъ хащовъ, зровнаньемъ кретовинъ и муравискъ, одповѣднымъ одводненьемъ, боронованьемъ, добрымъ гноеньемъ и подсѣвомъ,

достанете пасовиска, якѣ дадуть колькократъ больший доходъ зъ нынѣшныхъ пасовискъ. Працю и вкладъ гроша, якѣ вложите въ лучшу управу пасовискъ, нагородить намъ збольшеный зыскъ зъ хову скота.

Великое значѣня мае для нашого газдовства и то, що можеме молодый скотъ послати въ полонины на пасовиско. Такожъ и иншій скотъ, якій є непотрѣбный намъ въ газдовствѣ, можеме слати въ полонины. Ровножъ належить въ часъ памятати о пашѣ на зиму. Богато вогкихъ лукъ нищиться черезъ се, що на нихъ пасеме нашъ скотъ. Великоѣ потѣхи зъ нихъ не маеме, бо скотъ затопче ѣхъ и лишъ въ части спасе. Але колибъ мы на такихъ вогкихъ лукахъ не пасли скота, лишъ траву косили и сушили, тодѣ малибъ досить паши на зиму и нашъ скотъ въ зимѣ не голодувавъ бы. Не забуваймо николи, що лишъ тодѣ выплатиться намъ ховъ скота, коли онъ буде черезъ цѣлый рокъ ровномѣрно годованый. Бачимо зъ того, що и въ зимѣ мусить мати нашъ скотъ поддостаткомъ паши. Найбольше шкоды для хову скота приносять такъ званнѣ пасовиска а властиво облоги, то есть орна роля залишена необробленою на то, щобы мати пасовиско. Такий облогъ, звычайно неяраный ани нѣякою пашною ростиною не засѣяный мае неразъ черезъ лѣто выживити цѣле стадо. Але колижъ зважиме сколько паши можнобы тутъ зробити, колибъ лишъ половина облога була оброблена та засѣяна пашными ростинами, а одтакъ при стаенномъ кормленю скота зкормленою, то побачимо сколько шкоды повстае изъ того. Приносиме шкоду не лишъ собѣ самому, але и цѣлому народному господарству. Правдою е, що обсѣянье облога пашными ростинами та стаенное кормленя потребують больше працѣ и больше гроша.

И такъ треба купити насѣня пашныхъ ростинъ землю обробити, подбати про добрѣ стайнѣ и т. д. Але тѣ всѣ кошты вернуться намъ зъ процентомъ. Знова зъ другоѣ стороны не забувайме, що безъ ясныхъ и воздушныхъ стаень, не можеме думати про добрый ховъ скота. Коли стайня буде мати непропускаему пôдлогу, тодѣ добре выкористаеме гнôй и гноѣвку. А всѣ тѣ кошты вернуться намъ черезъ полѣпшеня хову скота и черезъ бôльшу уроду въ поли наслѣдкомъ лучшого гноеня. Е природною и ясною рѣчею, що до хову выбираеме найлѣпшѣ штуки. Згаданый тутъ угорский законъ привисуе липъ выборъ розплодниковъ. При поднесеню хôву мусиме уважати такожъ и на выбôръ розплодницъ, для того, що такъ само одъ нихъ якъ и одъ розплодникôвъ переходять ѣхъ добрѣ и злъ власности на потомство. Новый законъ мавбы рѣшити такожъ выбôръ розплодниць. Коли до хову выбираеме розплôдника и розплодницю, то маеме одъ нихъ жадати не липъ доброѣ будовы (формы), але и уважати на то, ци ѣхъ отець и мати були добрѣ. Примѣромъ: мы знаеме що ялôвка одъ доброѣ дôйницѣ може бути такожъ доброю дôйницею; але коли така ялôвка походить и одъ отця, який уродився зъ доброѣ дôйницѣ, тодѣ *напевно* та ялôвка буде доброю дôйницею. Е доказано, що буяки переносять на свое потомство не липъ дойность своихъ матерей, але и масность молока, що при маслярствѣ мае великое значѣня. Але не липъ дойность и масность молока перебирае (дѣдичить) потомство одъ своихъ родичовъ, але и здобность до опасу; у льохъ скôлькость поросятъ, здôбность до скорого доброго розвою, росту и силы, якъ такожъ и противно злѣ власности. Изъ того видко, якъ важнымъ е знати при выборѣ розпло-

дового матеріялу его власности и здóбности, якъ такожъ и здóбности его родичóвъ. Належитъ однакъ зазначити, що перебираеся (дѣдичитъ) лишъ здóбности до якихсь прикметъ, а не сами прикметы, прим. здобность дойности, пóдчасъ коли саму дойность достанеся лишъ черезъ одповѣдный ховъ (т. е. достаточну пашу и иншѣ условія житьевѣ). Але коли худобѣ та прикмета бракуе, то не поможуть ѣй ани найлучшѣ житьевѣ условія якъ прим. паша, обходженя ся и т. д.

Опѣка надъ пóднесеньемъ хову скота належитъ въ первой мѣрѣ сѣльскимъ кружкамъ и ихъ центральному союзови. Ихъ будуть пóдперати въ повной мѣрѣ такъ Подкарпатское Товариство хову и продажи домашного скота, якъ и иншѣ належнѣ уряды, а въ первой мѣрѣ жупнѣ рольничѣ инспекторáты. Подкарпатское товариство хову и продажи домашного скота закупитъ въ найблизшомъ часѣ при помочи уряду одновѣдну скóлькость розплодникóвъ, зъ котрыхъ будуть могли села або и поодинокѣ господарѣ выбрати собѣ добрѣ штуки. Се буде на разѣ початокъ працѣ сего товариства. При дальшой працѣ—я вѣрю—зóйдуться до спóльноѣ працѣ сѣльскѣ кружки, Товариство хову и продажи домашного скота та уряды. Належалобъ для добра рольництва Подкарпатскоѣ Руси желати, щобы найшовся достатокъ зрозумѣня для тоѣ загальноѣ справы у всѣхъ тыхъ трохъ чинниковъ.